

הוספת חומש על חומש בגזל

(בבא מציעא נד, ב ציון א)

הרב דן הלוי

גמרא: "אמר רבא: גבי גזל כתיב: "וחמשתיו יסף עליו", ותנן: נתן לו את הקרן ונשבע לו על החומש - הרי זה מוסיף חומש על חומש עד שיתמעט הקרן פחות משהו פרוטה".

"המחזיר את הקרן לבעלים וכפר פעם שניה בחומש ונשבע עליו - נעשה החומש כקרן לכל דבר ומשלם עליו חומש אחר, שנאמר "וחמשתיו יסף עליו", מלמד שהוא מוסיף חומש על חומש עד שיתמעט החומש שיכפור בו וישבע עליו משהו פרוטה".
(רמב"ם גזלה ואבדה ז, יב)

המעמידים את הסוגיה כשמתחייב בחומש כיון שייוחד לו כלי

המשנה בבבא קמא (קג, א), המובאת בסוגיה זו בבבא מציעא, מלמדת שמי שגזל ונשבע על החומש - מוסיף חומש על חומש. רש"י (ד"ה נתן) מפרש שמי שגזל, נשבע על כפירת הגזלה, הודה בקרן וחזר וכפר בחומש ונשבע עליו, ואחר כך הודה גם בחומש - מוסיף חומש על החומש.

התוספות (ד"ה מוסיף) מקשים מסוגית הגמרא לעיל (מת, א) בה למדנו שכדי להתחייב בחיובים המוטלים על מי שכפר ונשבע וחזר והודה - צריך שהתביעה תתייחס לדבר ממשי של התובע שנמצא בידי הנתבע, לכן אם הנתבע הוא לווה או מעסיק שכפר בתחילה בהלוואה או בשכר שהוא חייב - צריך שייחד לתובע כלי שנמצא בידי הנתבע לפרעון חובו, או שהתובע יטול מהנתבע כלי ויחזור ויפקידו אצל הנתבע. אם כן פשוט שגם בסוגיה שבדף נד מתחייב הגזלן לשלם חומש על חומש למרות שהחומש הראשון הוא כמילואה ולא כפקדון, כיון שמדובר כשייחד לו כלי לחומש הראשון, אם כן הוא נעשה לקרן ופשוט שמוסיף עליו חומש, ומה מחדש הפסוק.

הם מתרצים שלמרות שייחד לו כלי היה מקום לחשוב שכיון שתחילת החיוב היא מחמת חומש, שאינו דבר ממשי - לא יתחייב בקרבן ובחומש, ומחדש הפסוק שבכל זאת הוא חייב. כן מתרצים גם: רבינו פרץ (ד"ה הרי זה), הרא"ש (תוספותיו ד"ה משלם) בתירוצו הראשון, והחידושים המיוחסים לריטב"א בפירושים השני.

בסוגיה לעיל (מח, א) מפרש רש"י (ד"ה תשומת יד) שאם לא ייחד כלי אלא כפר בהלואה כשלעצמה – אינו מתחייב קרבן שבועה, כיון שמילוח להוצאה ניתנה, לעומת פקדון, גזל ואבידה, ואינו מזכיר חומש, מכל מקום מבינים התוספות שהכוונה לכלל החיובים המוטלים על מי שמשיב את מה שכפר בו, כולל חומש, וכן משמע מלשונם כאן. הריטב"א בחידושו החדשים כותב שלפי דברי רש"י האלה אכן מדובר בסוגייתנו כשייחד לו כלי. אולם הרמב"ן (לעיל מח, א ד"ה כגון) מקשה על רש"י ממשנה בשבועות (לו, ב) ומהגמרא בכתובות (מב, א), וכן מקשים התוספות בשבועות (לח, א ד"ה אנסת) ובכתובות (שם ד"ה רבי), מהן משמע שהאונס חייב קרבן שבועה על כפירת בושת ופגם שאינם קנס אלא ממון, אף על פי שאינם מיוחדים על כלי ואינם בעין כפקדון. התוספות בשבועות (שם) ובכתובות (שם) מתרצים שגם בסוגיות שם מדובר בכגון שייחד לו כלי שיגבה ממנו כל מה שיחייבוהו בית דין. אולם הריטב"א (חי' החדשים לעיל מח, א ד"ה כגון) כותב שתירוק זה אינו נראה, ואולי כוונתו שלא משמע מפשט הסוגיות שם שמדובר כשייחד לו כלי.

המעמידים את הסוגיה כשמתחייב בחומש כיון שהחומש הוא כמילוח

הרמב"ן (בפירושו הראשון) מיישב שכאשר הנתבע כופר בהלואה – חייב בקרבן ובחומש כשמודה גם אם לא ייחד לו כלי, כיון שאכן קבל מהמלוה את המילוח. אבל כאשר המלוה תובע כלי כפרעון להלוואתו מבלי שהלווה ייחד לו כלי, והלווה כופר בכלי, כלומר טוען שכבר נתן לו כלי – הרי זו כפירת דברים בעלמא, שהרי אין למלוה כלי אצלו, ופטור מקרבן. לדבריו מעמיד רב חסדא את הפסוק (ויקרא ה, כא) "וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד..." בכגון שייחד לו כלי כיון שלדעתו מוכח מהפסוק (שם כג) "והשיב את הגזלה...", שבא ללמד שרק משיכת כלי קונה, שפסוק כא עוסק בתביעת כלי כפרעון להלוואה, ורש"י מפרש שרק אם ייחד כלי חייב בקרבן שבועה כיון שאם נתבע כלי בלי שייחד לו כלי – זוהי כפירת דברים ופטור. אולם בשבועות ובכתובות מדובר על תביעת בושת ופגם שהיא כתביעת מילוח, ועל זה חייב. לפי זה גם בסוגיה שלפנינו אין צורך להעמיד בכגון שייחד לו כלי, כיון שחומש הוא כמילוח וחייב. הריטב"א (חי' החדשים) מסכים עם פירוש זה של הרמב"ן, וכן מפרש המאירי (מח, א ד"ה כל התובע).

המעמידים את הסוגיה כשמתחייב בחומש כיון שהחומש הוא כפקדון

הרא"ש (שם) בתירוצו השני והחידושים המיוחדים לריטב"א בפירוש הראשון מביאים פירוש אחר, שעל כפירת חומש מתחייב חומש אפילו כשלא נטל ממנו כלי וחזר והפקידו, כיון שהחומש מתחילתו בא על ידי קרן שהיא פקדון, על כן גם החומש הוא כפקדון. נראה שכוונתם שגם לא צריך שייחד לו כלי, ויש להוסיף על דבריהם שמהסוגיה לעיל מוכח שבמילוח רגיל או בשכר שכיר אכן צריך ייחוד כלי, כיון שאין תחילת החוב על ידי פקדון. בחידושים המיוחדים לריטב"א מבוארת הסברה שכאשר הודה הגזלן בגזילה התחייב

בהשבת הקרן ובחומש כאחד, וכל עוד לא שילם את החומש הרי זה כאילו לא שילם כל מה שגזל ממנו, לכן החומש נחשב לפקדון. לפי דבריהם צריך לומר שגם בכתובות (שם) מדובר כשייחד לו כלי, כפי שמתרצים שם התוספות לשיטתם, ואכן כך כותב הרא"ש בתוספותיו לכתובות (שם ד"ה אנסת).

המפרשים שאין צריך כלל לייחד כלי כדי להתחייב בחומש

שיטה נוספת עולה מדברי רבינו חננאל על הסוגיה לעיל, שמפרש שהגמרא שם באה להוכיח את דעת ריש לקיש (מז, ב) שמשיכה מפורשת בתורה מן הפסוק (שם) "והשיב את הגזלה אשר גזל...", שאינו מזכיר הלואה בין אלה שצריכים להשיב, ומסביר רבינו חננאל שמכאן מדייקת הגמרא שכיון שלא משך כלי – לא קנה ולכן אינו חייב להחזירו בעינו. מדברי רבינו חננאל לומדים הרמב"ן (בפירושו השני) והרשב"א שרב חסדא מעמיד שם את הדין כשייחד לו כלי להלוואתו כיון שבהמשך הסוגיה לומדת הגמרא מהפסוק (שם כד) "או מכל אשר ישבע עליו לשקר" שגם הלואה צריך להשיב בעינה, וזה אפשרי רק אם ייחד לו כלי שאותו ישיב בעינו, אבל כל הדין אינו עוסק בחיוב קרבן שבועה, וזה אינו תלוי בייחוד כלי אלא תמיד חייב. כלומר שהרמב"ן והרשב"א חולקים על כל השיטות הנזכרות וסוברים שאף פעם אינו צריך לייחד כלי כדי להתחייב בקרבן שבועה או בחומש, גם כשתובע ממנו כלי לפרעון הלוואתו, לכן גם בסוגיה שלפנינו וגם בסוגיות בשבועות ובכתובות לא מדובר כשייחד לו כלי, ורק בסוגיה בדף מח מדובר כשייחד כלי על ההלואה כדי שיתחייב להחזיר אותו בעינו.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה (פרק ז הלכה יב) כותב שהחומש נעשה כקרן לכל דבר ולכן מוסיף עליו חומש, ואינו מזכיר ייחוד כלי או הפקדתו. מלשון זו משמע שלדעתו אין צורך בייחוד כלי, כשיטת הרמב"ן בפירושו השני, שכן בסוגיה שלפנינו אין התייחסות לכלי, וגם ההעמדה של רב חסדא בסוגיה לעיל שייחד לו כלי לא נפסקה להלכה. אכן בהלכות שבועות (א, ח-ט) כותב הרמב"ם שכל הנשבע לשקר שבועת הפקדון על ממון של חבירו שנמצא בידו, בין פקדון, בין מילוח ובין גזל – משלם קרן וחומש ומקריב אשם, ואינו מזכיר שייחד לו כלי. גם את דין בושת ופגם מביא הרמב"ם (שבועות ת, ג) בלי להזכיר כלי, ואת דברי רב חסדא אין הוא מביא בהלכותיו.